

Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688

per Henry Kamen

L'alçament popular més important ocorregut en els dominis dels Habsburg castellans en el curs del segle XVII fou l'anomenada *revolta dels barretines* de Catalunya, en 1688-89. Encara que se n'esmenta l'existència en alguns llibres de text espanyols, les històries bàsiques l'ignoren completament.² La raó d'aquest desconeixement és l'èmfasi perillósament equivocada amb què són tractats els «esdeveniments cabdals», que, en aquest cas, suposen una concentració excessiva en els fets del 1640, pel que fa a la història catalana, i l'exclusió, en canvi, de llur desenvolupament posterior i conseqüències. La revolució del 1640 no fou un final, sinó un principi: les qüestions crucials que va suscitar van continuar turmentant tots els catalans conscients fins a la revolta encara més decisiva del 1705, quan Catalunya va emprendre el camí que havia de dur-la a la pèrdua permanent de la seva independència. Els alçaments del 1688 van representar un paper molt important en la cadena d'esdeveniments que se succeeixen del 1640 al 1705.

A la Catalunya del 1640 hi hagué una revolta social considerable, i en sabem unes quantes coses.³ Pel que fa als nostres propòsits actuals, l'aspecte més interessant que cal retenir del 1640 és el front gairebé totalment unit que totes les classes socials presentaren davant la política del comte-duc d'Olivares. Tot i l'abisme que separava els interessos dels camperols i els dels nobles, la majoria dels catalans estava d'acord a rebutjar les pretensions castelleses al Principat. Una generació després de la recuperació de Barcelona dels francesos, el 1652, la situació havia canviat considerablement. Catalunya no tenia tants motius per a estar agraïda a França. No solament aquesta havia negligit els catalans; el Principat mateix havia estat mutilat pel tractat dels Pirineus (1659), pel qual França s'havia apoderat del Rosselló i d'una part de la Cerdanya.⁴ Els

1. Aquest treball ha estat possible mercès a la beca d'una Leverhulme Fellowship atorgada l'any 1971. Empro les següents referències d'arxiu: ACA, CA (Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona, secció Consell d'Aragó); Guerre A¹ (Archives du Dépôt Général de la Guerre, París, secció A¹); AE Corr. Pol. Esp. (Archives des Affaires Étrangères, París, secció Correspondance Politique Espagne); AGS Estado (Archivo General de Simancas, secció Estado). Aquest article aparegué en versió original a «Journal of Modern History», vol. 49, núm. 2 (juny 1977), i el reproduïm per gentilesa de l'autor i del «Journal of Modern History».

2. No s'esmenta als llibres de J. H. ELLIOTT, *La España imperial 1469-1716* (Barcelona, Vicens Vives, 1972), ni J. LYNCH, *España bajo los Austrias*, 2 vols. (Barcelona, Edicions 62, 1970), ni a Pierre VILAR, *La Catalunya dins l'Espanya moderna*, 3 vols. (Barcelona, Edicions 62, 1964-65).

3. J. H. ELLIOTT, *The Revolt of the Catalans* (Cambridge 1963).

4. Alguns noms propis catalans han estat normalitzats pel traductor.

nobles que vivien al Principat però que tenien part de llurs terres al nord de la nova frontera, a la Catalunya ocupada pels francesos, van sofrir penalitats considerables.⁵

La dinastia dels Habsburg, d'altra banda, va canviar completament la seva política envers Catalunya. El Principat no va rebre cap càstig d'importància pel que havia estat, fins i tot per a la mentalitat del segle XVII, i des del punt de vista dels castellans, una traïció del grau més elevat. Madrid tenia ara motius per a estar agraïda a l'home que va dur a terme la nova política de conciliació: Joan Josep d'Àustria, un fill natural de Felip IV de Castella. Fou ell qui s'ocupà de supervisar la capitulació francesa de Barcelona i, com a lloctinent reial del Principat, s'esmerçà a apaivagar els catalans.⁶ El resultat d'això fou que, quan sota la regència de la reina Marianna, Joan Josep d'Àustria va voler fer-se amb el poder, va poder comptar amb el suport entusiasta dels catalans.⁷ La política de Joan Josep anava encaminada a crear-se una base de poder a la corona catalano-aragonesa. Va morir el 1679, després d'haver exercit el ministeri només durant dos anys, però la seva tasca a favor dels catalano-aragonesos va continuar després d'ell. Tota la política relativa a Aragó, Catalunya i València —els tres regnes que constituïen la corona catalano-aragonesa— es canalitzava a través d'un organisme únic, el Consell d'Aragó. Quan Joan Josep d'Àustria va arribar al poder, l'any 1677, hi va col·locar un noble destacat i pro-aragonès, Don Pedro de Aragón, al capdavant. Aquest hi va romandre uns dotze anys, i fins i tot després del seu període el Consell d'Aragó continuà regit per nobles, els quals, atesa la situació de debilitat del govern central, estaven disposats a fer concessions als regnes en els quals tenien un interès polític. Per tant, és per bones raons que un català destacat d'aquests anys, Narcís Feliu de la Penya, podia arribar, en escriure la història contemporània del Principat, a la conclusió extraordinària que Carles II era *el mejor Rey que ha tenido España*.⁸ En termes estrictament polítics, les classes dirigents catalanes obtingueren certament més concessions de Carles II que no pas de cap altre monarca que poguessin recordar.

Feliu de la Penya tenia una altra raó important per a estar agraït al govern de Madrid. Per primer cop a la història, el Consell d'Aragó va fer un esforç conscient per tal de cooperar amb els fabricants catalans per a restaurar l'economia decaïduda del Principat.⁹ L'enemic principal dels manufacturadors tèxtils

5. Per exemple, Carles de Llupià, membre d'una de les principals famílies de Catalunya, calculava que cap el 1671 les rendes de les seves terres del Rosselló havien disminuït ja en 75.000 escuts d'or.

6. Joan REGLÀ, *Els segles XVI i XVII. Els virreis de Catalunya* (Barcelona 1956), ps. 143-146. Reglà estableix el detall important que fins a la mort de Don Joan (el 1679) tots els lloctinents de Catalunya eren amics personals seus, de manera que aquests anys se seguí una política homogenia (*ibid.*, p. 161).

7. Pel que fa a la popularitat de Don Joan a Catalunya, vegeu la relació contemporània de Narcís Feliu de la Penya, *Anales de Cataluña*, 3 vols. (Barcelona 1709), III, 351; pel que es refereix a l'entusiasme popular a Barcelona pel gener de 1677 quan fou nomenat primer ministre, vegeu *Relación breve de las demostraciones de gozo...*, Biblioteca de Catalunya, Barcelona, *Folletos Bonsoms*, núm. 225. És just d'observar que els catalans n'esperaven massa, i que Feliu de la Penya havia d'acabar escrivint que els catalans devien poc a Don Joan (III, 373).

8. FELIU DE LA PENYA, III, 458.

9. Per a més detalls, vegeu P. VILAR, J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica*

catalans era França; els productes francesos inundaven els mercats catalans i la marina mercant francesa havia anul·lat el comerç marítim català. La identitat dels interessos de les classes comerciants catalanes i del Consell d'Aragó de Madrid va romandre inalterada fins a la fi del regnat.

Tant els nobles com els comerciants de Catalunya mantenien, doncs, relacions excel·lents amb Castella. El fet que el rei no hagués jurat els privilegis (les constitucions) en una sessió especial de les corts catalanes era un factor incòmode, però hi havia una bona excusa que ho justificava: «*Su indisposición no le dexó cumplir el deseo de venir a jurar los fueros a Barcelona: toleróse esta debida demostración en Cataluña, afiançada en la Real palabra en tantas ocasiones repetida*», escriví Feliu de la Penya.¹⁰ L'alçament del 1688 va interrompre aquesta entesa confortable entre els catalans i els castellans i va obligar molts habitants del Principat a fer examen de consciència.

La causa immediata del conflicte fou la collita del 1687. D'ençà del 1684 hi havia hagut considerables plagues de llagosta; l'any 1687 els eixams de llagostes s'estengueren per gairebé totes les terres de conreu. «*En la parte de Urgel y en lo más de la Segarra no dexaron cosa verde ni grano [...] y fue esto desde Cervera hasta Gerona [...] Las vi pasar, y parar días enteros [...] de manera que parecía estar delante del sol una niebla y las vi desta manera caminando quatro leguas [...] siendo menester llevar un ramal para apartarlas enfadando a quien iba por los caminos [...] Parecía ser a la fin del mundo por toda Cathalunya.*»¹¹

Les baixes temperatures ocorregudes pel març del 1688 van interrompre la reproducció de les llagostes, però els pagesos ja havien sofert pèrdues considerables. Malauradament, aquests eren, a més, temps de guerra. La frontera catalana, a causa de la política de Lluís XIV de França, era en un estat perpetu de tensió. El 1688 hi hagué forts rumors d'una nova guerra amb França, i quan aquesta esclatà efectivament el 1689 es van repetir les circumstàncies que havien causat els conflictes amb el govern del comte-duc d'Olivares.

A mitjan 1687 el tresorer del Consell de Cent barceloní informà el Consell d'Aragó: «*Ya no ay más que una muy pequeña parte de la provincia que no haya padecido esta epidemia [de llagosta].*»¹² Molts pobles, doncs, refusaven d'acceptar els allotjaments de tropes. El problema del govern era d'assolir que unes trenta companyies de cavalleria, que sumaven uns 2.400 homes, poguessin allotjar-se i alimentar-se adequadament a Catalunya.¹³ El descontentament pels allotjaments militars era molt estès al camp, i algunes poblacions van adreçar queixes a llurs representants constitucionals de Barcelona. El 20 de

de Cataluña, 4 vols. (Barcelona 1941); Henry KAMEN, *El Fénix Catalán: la obra renovadora de Narciso Feliu de la Peña*, a «Estudios» (València), I (1973), ps. 185-203.

10. FELIU DE LA PENYA, III, 458.

11. *Sucesos de Cataluña desde el año 1640 hasta 1693*, ms. núm. 504 de la Biblioteca de Catalunya (Barcelona), de mà anònima.

12. Don Pere Montaner a Don Joseph Haro, del 21 de juny de 1687 (ACA, CA, 456).

13. *La consulta de oficio* del Consell, de l'1 d'octubre de 1687 (ACA, CA 240/43), calcula trenta companyies amb 2.241 homes a cavall, però als altres llocs es dona la xifra de trenta-tres companyies i 2.431 homes a cavall. Fins i tot aquestes xifres són desorientadores. Tal i com admeté el consell el 22 de juliol (ACA, CA 240/43), les xifres ometien els membres de les famílies dels soldats i les amistançades dels soldats, que sovint els acompanyaven i per tant havien d'ésser allotjades amb ells.

maig tres membres destacats de la diputació van adreçar una carta al rei per tal de denunciar els greuges que provocava l'allotjament de les tropes.¹⁴ Els tres membres en qüestió eren Antoni Saiol i el seu germà Daniel Saiol, ambdós canonges de Barcelona, i Josep Ciges, oïdor militar.¹⁵ Llur carta desvetllà una tempesta a Barcelona. Els altres diputats (la diputació era formada per sis persones) s'indignaren pel fet que s'hagués tramès un escrit que pretenia de parlar en nom de la totalitat de la diputació. El lloctinent, marquès de Leganés, els acusà de fomentar directament la revolta a Catalunya, però els tres implicats afirmaren que el lloctinent actuava així per hostilitat personal i política alhora. Els Saiol i Ciges anaren a Madrid a presentar el cas davant el Consell d'Aragó, però aquest havia estat prèviament advertit pel marquès de Leganés i es mostrà hostil. Els tres diputats foren arrestats, destituïts del càrrec i substituïts per tres nous diputats. Era una acció impolítica, però no pas el darrer dels errors que havia de cometre el lloctinent.

El dimarts 7 d'octubre ordenà que un destacament de cavalleria, a les ordres d'un oficial napolità, Pignatelli, entrés a la vila de Centelles, que refusava de pagar la contribució per a les tropes. Un soldat començà una discussió amb una dona per una gallina i li ventà un cop. La dona esclatà amb el crit tradicional de «Via fora!», hom tocà a sometent i tota la vila i els seus encontorns prengueren les armes.¹⁶ La cavalleria es retirà precipitadament per tal d'evitar noves provocacions. Quan s'hagueren calmat els ànims, el lloctinent en persona anà a visitar la vila el dissabte 11 d'octubre, i Centelles envià una delegació de vint persones a trobar-lo i excusar-se per llur conducta.¹⁷ Continuaven, però, refusant de pagar la contribució; amb tot, el virrei féu servir els bons oficis d'Enric Torras, jurat del poble de Sant Quirze de Centelles per tal d'intentar d'obligar-los a pagar.¹⁸

La revolta de Centelles era de mal averany. Feliu de la Peña escriví aquell mes a Don Pedro de Aragón: «*El incendio de Centellas se ha apagado [...] pero las brasas y cenizas están divididas por Cataluña, y estamos en grande desconsuelo...*»¹⁹

Eren les dimensions d'una possible conflagració futura allò que preocupava els funcionaris. L'oposició als allotjaments de tropes era arrelada fermament en la part més densament poblada de Catalunya, segons un testimoni contemporani: «*[la] cercania de Barcelona hasta el Panadés, parte del Campo de Tarragona, Vallés, Lusanés, plana de Vique, con la Marina...*».²⁰

14. La carta fou escrita com a resultat directe d'una visita dels representants de diverses poblacions, el dia 1 de maig, al diputat Antoni Saiol. Aquesta no era la primera aproximació que feia la diputació. L'octubre de 1684 havia adreçat una protesta oficial al consell sobre la càrrega dels allotjaments (consulta del 20 d'octubre de 1684, ACA, CA, 240/43; també diverses al 240/64).

15. A les fonts hi ha una certa confusió amb Ciges, el nom del qual fou escrit també Sitges i fins i tot Llegas. Antoni Saiol era diputat eclesiàstic. El seu germà era assessor de la diputació.

16. Hi ha una relació detallada dels esdeveniments en la lletra d'Oleguer Montserrat a Don Pedro de Aragón, de l'11 d'octubre de 1687 (ACA, CA 240/43).

17. *Dietari de l'Antic Consell Barceloní* (Barcelona 1965), xx, 295; carta de Leganés al Consell, del 14 d'octubre de 1687 (ACA, CA, 456).

18. Consulta del Consell, del 10 de novembre de 1687 (ACA, CA 240/43).

19. Feliu a Don Pedro de Aragón, el 17 d'octubre de 1687 (*ibid.*).

20. *Sucesos de Cataluña...*, foli 19.

Caldria una acció ferma contra els diputats rebels, que probablement havien planejat l'alçament de Centelles deliberadament. Però els testimonis de les poblacions, en resposta a les acusacions de connivència que els foren adreçades, exculpaven d'una manera clara els diputats (excepte als ulls dels funcionaris). Un notari informà el lloctinent que el dia 1 de maig Antoni Saiol havia dit a les poblacions que guanyarien si es mantenien unides. Ningú no va negar que hagués formulat aquest consell, però els jurats i els síndics dels pobles de Sant Andreu de Tona, Centelles, Sant Quirze i Sant Feliu de Llobregat declararen conjuntament que Saiol mai no els havia aconsellat que es neguessin a pagar.²¹

El que resulta significatiu fins a aquesta etapa és el front totalment unit que presentaven el govern de Madrid i les autoritats catalanes. No es troba ni una sola protesta de cap funcionari públic de Catalunya ni cap document contra el tracte inferit als Saiol. Alhora hi havia una preocupació generalitzada que les autoritats no s'excedissin en llur reacció. Feliu va indicar a Don Pedro de Aragón que *«la experiencia a ensenyado que en Catalunya los medicamentos suaves aprovechan y los fuertes exasperan»*.²² El canceller del tribunal suprem de Catalunya, l'audiència, el doctor Oleguer Montserrat, escriví a Don Pedro: *«En quanto a la pobreza de los paysanos que contribuyen, se refieren lástimas tales que haze lastimar y enternecer el coraçon más duro; porque los ricos como son los clérigos, cavalleros, letrados y médicos, que cada uno destos estados son sin número, son exemptos, y esta exempción la estienden en sus casas, que no habitan,²³ pareciéndoles que es carga real, y entre ellos concurren también los oficiales del Santo Oficio, con que crece la carga del pobre paysano, y el pobre soldado que tiene alojado también lo padece, siendo muchos que lo han de buscar de limosna para darle de comer, y este pecho dura de 36 a 37 años.»*²⁴

Tant Madrid com Barcelona admetien que hi havia un problema d'allotjaments i que calia trobar-hi solució sense mesures dràstiques, però també estaven d'acord que calia suprimir els aldarulls populars. Semblava que Leganés havia dut bé els afers, i pel setembre de 1687 el seu mandat fou perllongat per tres anys més.

Aquell hivern les poblacions es van mantenir unides i, tot i que van acceptar allotjaments, van refusar de pagar la contribució militar que se'ls exigia encara d'escreix. L'única població important d'aquesta regió que va desdir-se de la solidaritat fou la pròspera Mataró.²⁵ El 4 d'abril de 1688 es va produir una baralla entre un membre de les forces de cavalleria allotjades al poble de Vilamajor i una dona de la casa on residia; això va provocar l'aldarull habitual i

21. Declaracions, a ACA, CA, 537, de Pere Vila, síndic de Sant Andreu; Josep Llavina, síndic de Centelles; Enric Torras, jurat de Sant Quirze; Llorenç Montmany, síndic de Sant Feliu; i Josep Vallobera, jurat de Sant Andreu. Llavina, a més, jurà que si alguna vegada modificava aquesta declaració seria per por i mitjançant tortures a les presons de la ciutat.

22. Vegeu més amunt, la nota 19.

23. Per exemple, tots els llogaters de persones privilegiades podien exigir d'ésser lliures d'imposts a través d'aquest lloguer.

24. El doctor Oleguer Montserrat a Don Pedro de Aragón, el 18 d'octubre de 1687 (ACA, CA, 240/43).

25. Sobre Mataró hi ha un breu i excellent estudi de Joaquim LLOVET, *Mataró 1680-1719. El pas de vila a ciutat i a cap de corregiment* (Mataró 1966).

el toc de sometent. Aviat arribaren homes armats i «...concurso de gente del condado de Centellas, la Garriga, y otras partes hasta la villa de Tona, y todos gritavan uniformemente que querian quitar la contribución del alojamiento del Principado, y otras voces muy perniciosas al estado...».²⁶

Els insurgents van decidir de dirigir-se cap a Mataró, on van entrar per la força el dia 6 d'abril. L'endemà, a les 8 del matí, van iniciar una manifestació; cridaven «visca la terra» i feien sonar les campanes, exigint que Mataró se sumés a llur causa. Així ho va fer la població comuna de Mataró, i quatre dels ciutadans prominents foren induïts (amb l'amenaça que, si no, els cremarien les cases) a acompanyar els malcontents i servir-los de portantveus. Tot el grup decidí aleshores d'encaminar-se a Barcelona, entrar-hi per força i presentar allà les reivindicacions. El dia 8 d'abril ja eren a les envistes de les muralles de la ciutat. El divendres, 9 d'abril, el secretari del Consell de Cent, astorat, relatava en el dietari: «...de las murallas de la present ciutat se veu un gran número de gent de la provincia ab sas armas essent dividits per tot lo pla d'esta ciutat tenint des de Sant Andreu fins al Hospitalet...»;²⁷ i el dissabte va anotar que, «segons las ncticias, passavan de divuyt mil hòmens».

Mentrestant, els quatre portantveus de Mataró havien estat tramesos a Barcelona el 7 d'abril a fi de presentar les peticions populars al consell de la ciutat i a l'Audiència.²⁸ Havien rebut instruccions de tornar una resposta als insurgents abans de les 10 del matí del dia següent a la població veïna de Sant Andreu de Palomar; si no ho feien, els cremarien les cases. El nombre de reclamacions era de cinc: perdó general, arranjament de la contribució militar, perdó dels tres membres de la diputació empresonats, inscripció oficial de les concessions precedents i alliberament d'un funcionari empresonat, anomenat Pere Llosas. L'Audiència es reuní en sessió immediata i el 8 d'abril féu saber al lloctinent que no havia d'acceptar cap d'aquestes peticions. Però encara no havia acabat l'Audiència de redactar el seu informe quan el nombre de pagesos reunits al defora ja començava a cobrir tot l'horitzó.²⁹

El millor argument a favor de l'acceptació de les peticions era la presència de les masses de segadors.³⁰ Dos dies més tard, l'Audiència mateix havia canviat de to. Les raons d'aquest canvi es dedueixen clarament de la carta que va adreçar al rei el 14 d'abril per tal de justificar aquesta modificació de criteri tan ràpida.³¹

Els milers de camperols que envoltaven les muralles de la ciutat anaven en gran part armats amb pistoles i altres armes de foc i tenien força provisions, de manera que, si volien iniciar un setge, podien haver-lo mantingut amb èxit.

26. Informe de l'Audiència de Barcelona al lloctinent, del 8 d'abril de 1688 (ACA, CA, 240/43).

27. *Dietari de l'Antic Consell...*, xx, 311. Els nombres varien, de fet, d'acord amb els moviments dels pagesos. Altres estimacions suggereixen xifres que van de 8.000 a 12.000.

28. Tots quatre —Miquel Pou i Portella, Joan Pau Gassia, Melcior de Palau i Josep Feu i Feliu— figuraven entre els ciutadans més rics i distingits de Mataró. No tenien cap simpatia per les exigències que presentaven.

29. Una de les darreres frases de la consulta al lloctinent, el 8 d'abril de 1688 (ACA, CA 240/43), diu que mentre s'est redactant l'informe, han estat vists els malcontents.

30. En sentit ampli, el mot *segador* s'emprava per a designar les classes rurals.

31. Audiència de Barcelona al rei, del 14 d'abril de 1688 (ACA, CA, 240/43). Les citacions que segueixen pertanyen a aquesta carta.

Només la ciutat de Mataró enviava diàriament 750 racions individuals per als seus habitants establerts al davant de Barcelona. Des de llurs posicions, deia l'Audiència, els pagesos «*provocavan a los vezinos de la ciudad que estavan mirándoles a que se commoviessen y tomassen las armas, disiendoles que no perdiessen esta ocasion, que podría ser no tendrían otra, clamando que agora era tiempo que los estudiantes tomassen las armas, disiendo a voz en grito, Viva el rey y muera el mal gobierno, con mescla de varios oprobios de la justicia y del gobierno...*»

El dissabte, 10 d'abril, només dos dies després del seu primer dictamen, l'Audiència estava d'acord amb el lloctinent que calia proclamar un perdó general, a condició que els pagesos tornessin a casa amb tranquil·litat. A migdia el bisbe de Barcelona, acompanyat de cinc clergues, sortí de la ciutat per a parlar amb els rebels; aquests el feren presoner i el mantingueren sota custòdia a Sant Andreu de Palomar. Els quatre portantveus de Mataró explicaren que com que el bisbe no era català, els rebels no se'n fiaven. Després d'algunes discussions, les autoritats de Barcelona decidiren que l'única solució era la capitulació total. Foren enviats cinc nobles a l'exterior a parlamentar amb un grup representatiu dels rebels que passava de setanta persones.³² Alhora, el notari Pere Lloses fou lliurat als rebels. El diumenge els camperols començaren a tornar a casa i el dilluns, 12 d'abril, se n'havien anat tots. L'Audiència es lamentava de la seva pròpia capitulació, però explicà al rei que «*...el estado en que se alla esta provincia es el más infeliz que se puede considerar, porque la justicia no tiene autoridad por falta de medios en la Real Tesoreria, y ahora a ocasion del referido desorden se ha acabado de perder totalmente. Ni con seguridad podrán salir desta ciudad los ministros a formar processos y recibir informaciones de delitos, ni a executarse capturas de delinquentes; y aunque se agan sentencias no se pondrán en execución [...] A que principalmente ayudará el exceso de las bocas de fuego, como son escopetas y pistolas, pues todos los caminos van llenos de gentes que públicamente las trahen. Los soldados no podrán transitar por la provincia con seguridad, atendidos del sucesso como se vio en algunos, que se uvieron de retirar en los bosques, por recelo que no los matassen...*»

Les afirmacions de l'Audiència mostren que les classes dirigents de Barcelona havien tingut una impressió fortíssima, gairebé sense precedents. Cal recordar que aquesta era la primera revolta que hi havia hagut a Catalunya des de feia uns trenta-cinc anys.³³ El dilluns es va reunir el Consell de Cent i va enviar un memorial urgent al rei, modificant totalment la seva actitud anterior.³⁴ Els consellers detallaven eloqüentment les dificultats de Catalunya d'ençà del 1653 i suggerien sis causes dels conflictes presents: el lamentable estat econòmic de la població i dels pobles, la probablement injusta atribució dels allotjaments, la contribució militar, el fet que els pagesos, que possiblement acceptarien els allotjaments com a tals, trobaven injust que haguessin de pagar, a més i per escriure, un impost pels allotjaments, la manca de pagament dels sa-

32. Els dos caps negociadors dels rebels eren Francesc Fontanills, un pagès del Masnou i font principal de l'autor de *Sucesos de Cataluña...*, i el doctor Marià Planells, sacerdot.

33. L'autor dels *Sucesos de Cataluña...*, foli 39, comenta que la gent de Catalunya havia viscut en pau del 1653 al 1687.

34. Memorial al rei, aparentment redactat el 12 d'abril de 1688 (ACA, CA, 240/43).

laris dels soldats, cosa que explicava que aquests, per llur banda, oprimissin els pagesos, el fet que els síndics que anaven a Barcelona a explicar llurs dificultats fossin arrestats en lloc d'ésser escoltats. En definitiva, aconsellaven al rei que acceptés totes les peticions dels segadors.

De fet, les peticions ja havien estat concedides pel lloctinent, el qual havia tingut molt poques alternatives, puix que els organismes oficials catalans no li havien fet costat. Però calia encara l'aprovació reial. Efectivament, el marquès de Leganés va rebre la confirmació de les seves concessions sobre tots els cinc punts. Però amb això, pel que sembla, no n'hi havia prou. Els pagesos feren saber que no exigien merament el perdó dels diputats, sinó la restitució plena als antics càrrecs a la diputació; si això no s'havia fet abans del 20 de maig, tornarien a assetjar Barcelona. El Consell d'Aragó va informar el dia 1 de maig que tothom a Barcelona estava completament terroritzat per aquesta amenaça i que totes les autoritats aconsellaven unànimement l'acceptació.³⁵ Alguns membres del consell s'oposaven a una altra capitulació temorosa, però la majoria, encara que de mala gana, estigué d'acord a donar-se. El 10 de maig Don Pedro de Aragón envià una ordre reial als Saiols i a Ciges en la qual se'ls comunicava «...que vuelvan a los ejercicios de sus puestos en la casa de la diputación de Cataluña [...] y que será de su servicio vayan sin dilación alguna a ejercerlos...».³⁶ No mancava gaire temps per al límit fixat i s'entreveu un cert pànic en l'expressió «sin dilación alguna».

Leganés havia quedat en una situació desastrosa i insostenible. A causa del refús de pagar la contribució militar li havia resultat impossible de trobar diners per a pagar les tropes. Desesperat, escrivia al consell el 8 de maig: «No sé dónde sacar un real para atender a tantas calamidades...» També demanava que se l'autorités a abandonar Catalunya tot seguit. El consell ja havia decidit de substituir-lo. El seu informe deia: «Aquella provincia está sumamente abenturada, hallándose el marqués de Leganés sin respeto alguno, y los mal intencionados con la libertad de esparcir y fomentar todas las ideas que les dicta su capricho.»³⁷ En el seu lloc fou nomenat el comte de Melgar.

El camp estava totalment en mans dels segadors. El comte de Melgar estava en bona posició per a jutjar l'estat dels afers, davant els fets ocorreguts pel juny i pel juliol en poblacions i ciutats tan llunyanes entre elles com Vilamajor, Martorell, Sabadell, Berga, Manresa i Puigcerdà.³⁸ A Berga una desavenença entre el governador de la guarnició i un regidor de la ciutat va causar que aquesta refusés d'allotjar un capità de cavalleria i retirés el subministrament de teies i espelmes que feia a la guarnició. El consell observava amargament que «... el fin de esta gente es de estar exempta de todo, y no servir a vuestra magestad con cosa alguna ni aún en aquello que es de su obligación natural...»

A Martorell els habitants havien pres les armes per tal d'impedir l'entrada de cinc militars de cavalleria que perseguïen uns desertors. A Sabadell un grup

35. Consulta del Consell, de l'1 de maig de 1688 (ACA, CA, 240/43).

36. Còpia del text de l'ordre, a AE Corr. Pol. Esp. 74, foli 132.

37. Consulta del Consell, del 12 de maig de 1688 (ACA, CA, 240/43).

38. La informació que segueix és tret de les quatre cartes de Melgar al rei, datades del 17 de juliol de 1688, les seves dues lletres següents, del 26 de juny de 1688, i la consulta del Consell, del 17 de juliol de 1688, totes a ACA, CA, 240/43. I també de les dues consultes del Consell, datades del 3 i del 17 de juliol de 1688 (ACA, CA, 456).

de cinquanta o seixanta segadors entraren a la ciutat i publicaren una proclama a la plaça major «...*prohibiendo a los vecinos el balerse de otros segadores que de ellos debaxo de las penas a los contradentes de quemarles las casas y de muerte...*» Aquests incidents tingueren lloc el mes de juny, però els pitjors d'aquest mes foren els de Manresa. Una disputa entre la població i el clergat sobre el pagament d'uns delmes provocà un gran alçament el diumenge 13 de juny. El dia 14 les classes populars s'apoderaren de la ciutat i obligaren el consell ciutadà a abolir els delmes. L'endemà, dia 15, forçaren l'armeria i armaren tots els homes adults. El dia setze era la festa del Corpus Christi i els revoltats relaxaren llur vigilància. Les autoritats introduïren soldats d'amagat i el dia següent liquidaren la revolta. El dilluns, 5 de juliol, quatre dirigents populars foren penjats i quatre altres seguiren llur sort el dia 9 d'agost.³⁹

El dia 8 de juliol hom segava la collita a les proximitats de Puigcerdà quan es presentà un grup d'uns 800 segadors de la Catalunya central i ordenà als qui estaven treballant que deixessin de fer-ho, a menys que els fos pagat un sou diari de quatre rals d'argent. Seguidament entraren a la ciutat i hi provocaren un aldarull.⁴⁰ Mentrestant, els problemes continuaven a Sabadell, on un funcionari de l'Audiència que havia anat a exigir el pagament d'un deute a un pagès, amb prou feines si reeixí a salvar la vida, perseguit per la multitud. A Vilamajor la gent amenaçà de cremar les cases de les persones privilegiades exemptes de contribució militar. El virus semblava estendre's del camp a les ciutats per tot el Principat. Un corresponsal escrivia al secretari del consell reial pel juny: «*Ay constellación de tumultos. En San Boy de Llobregat unos segadores quisieron quemar la casa de Jayme Modotell, que hubo de retirarse [...] En Solivella [...] el señor del lugar fue sitiado [...] queriendo quemar el castel porque no hizo diligencias para matar la langosta [...] los alborotados metieron fuego en los bosques, sembrados y vinyas y casi la mayor parte deste término ha reducido a senizas. En Castelbó el gobernador tuvo que retirarse [...] En Martorell, alboroto [...] En Cardona otro [...] Y en todos estos tumultos ha havido gritos y voces de visca la terra...*»⁴¹

Les autoritats es veien impotents davant l'evolució dels esdeveniments a tot Catalunya pel juny i pel juliol, però el que els feia més por era la situació de Barcelona. Pel juliol hi havia hagut fulls volants pels carrers de la ciutat «...*hablando con tan poco decoro que no havia tenido por decente* —el consell de la ciutat— *poner su contenido en manos de vuestra magestad*».⁴²

A la primera setmana d'agost començà a haver-hi aldarulls a Barcelona mateix. Fou reforçada la vigilància de les portes de la ciutat i es tingué molta cura de no provocar ningú.⁴³ Per fortuna les autoritats no intentaren de reunir el donatiu militar per força. A més, la collita del 1688 fou abundosa, la primera

39. L'alçament de Manresa no tenia connexió directa amb els segadors, i per això les autoritats pogueren aïllar-lo fàcilment. Però molta gent de Manresa ajudava els segadors i tingueren un paper destacat en els incidents de Puigcerdà del juliol. Una *Relazion del tumulto sucedido en la Ciudad de Manresa* es troba a ACA, CA, 458. Els revoltats cremaren les cases de cinc canonges i un soldat fou mort. Les execucions del mes d'agost són esmentades a la lletra de Melgar al rei, el 14 d'agost de 1688 (ACA, CA, 457).

40. El 7 d'agost el cap de la revolta dels segadors a Puigcerdà fou torturat i penjat (Melgar al rei; vegeu la nota 39, més amunt).

41. Carta a Don Joseph de Maro y Lara, del 19 de juny de 1688 (ACA, CA, 458).

42. Consulta del Consell, del 17 de juliol de 1688 (vegeu la nota 38, més amunt).

43. Comte de Melgar al rei (cf. la nota 39).

que havia resultat bona després de quatre anys.⁴⁴ L'agitació cedí durant els mesos de la tardor i l'hivern.

Pel desembre el comte de Melgar abandonà la lloctinença a causa de la seva mala salut i fou substituït pel duc de Villahermosa. Ara Catalunya ocupava un lloc preeminent en l'atenció del govern de Madrid. La guerra amb França semblava inevitable i calia urgentment posar en condicions les defenses de Catalunya. Villahermosa va visitar les fortaleses principals del país pel febrer i les va trobar totes en un estat deplorable. Les condicions de les tropes també eren molt dolentes. No es podia ni tan sols pensar en una contribució militar especial. Atesos els esdeveniments recents, Villahermosa s'adonava que seria impolític de reunir una contribució per decret. Però, què passaria si la contribució no era forçosa, sinó voluntària? I si era reunida no pas pels soldats, sinó pels nobles? Pel març va sostenir una entrevista especial amb la noblesa, la qual es mostrà disposada a anar a llurs terres rurals i intentar de reunir un *donativo voluntario*. Era típic de l'entesa continuada entre les autoritats castelleses i la noblesa catalana que no hi hagués gairebé ningú a Barcelona que pensés que aquest mètode podia ésser inacceptable. La guerra estava a punt d'esclatar (abril de 1689) i la necessitat era urgentíssima, sens dubte.

El donatiu fou l'esca crucial de tota la revolta dels segadors. Sembla que el lloctinent havia obtingut l'aprovació dels Estats Catalans, de molts diputats i del Consell de Cent. Creia, per tant, justificadament, que d'alguna manera el donatiu havia estat autoritzat per Catalunya. Però fou precisament aquesta aprovació donada per les classes altes (invariablement exemptes de pagar l'impost) la que va establir una ruptura definitiva entre els interessos de les classes rurals i els de les classes governants de les principals ciutats de Catalunya. El 1640 havien estat les autoritats constitucionals les que protestaven contra les imposicions tributàries no autoritzades; ara, en canvi, les aprovaven. Els que es remetien a les constitucions sabien prou bé que només les corts podien aprovar impostos especials, però en canvi els diputats callaven ara davant una imposició d'aquesta mena. Els nobles que van sortir per ajudar a recaptar el donatiu van tornar amb les mans buides.⁴⁵ La resistència va passar a les mans del poble. Per l'abril començaren a circular papers per tot el Principat que reclamaven l'oposició al donatiu i a qualsevol altre impost no acceptat en una sessió general dels tres estats. Villahermosa envià un d'aquests papers a Madrid, on aquest escrit fou pres molt seriosament: fou objecte d'un debat primer en el Consell d'Aragó i després sotmès a discussió pel Consell d'Estat. Ambdós consells van debatre si era aconsellable de reunir corts a Catalunya. Però amb una guerra contra França a la vista els ministres es trobaven davant la possibilitat que es repetís l'alçament del 1640. Finalment, van decidir unànimement que no calia reunir corts, però que calia evitar tota provocació.⁴⁶

Les informacions publicades no donaven cap indicació que passés res d'alar-

44. Josep Trobat, intendent del Rosselló, escrivia al marquès de Louvois, el 6 de gener de 1689 (Guerre A¹ 899, núm. 2) que la collita de l'any anterior a Catalunya havia estat molt abundosa.

45. *Nouvelles de Barcelone envoyées par un gentilhomme le 25 avril 1689*, Guerre A¹ 899, núm. 90.

46. Consultes del Consejo de Estado, del 26 d'abril i del 7 de maig de 1689 (AGS, Estado 4137). Villahermosa suspengué els intents de cobrar el donatiu els primers dies del mes de maig.

mant a Catalunya, fins que ocorregueren sobtadament els conflictes entorn del donatiu, per l'octubre de 1689.⁴⁷ Els arxius hispànics tampoc no en parlen. Però mercès als arxius de guerra francesos ara és possible de situar en perspectiva els esdeveniments luctuosos de 1689-90. En resulta un quadre que proporciona l'element essencial de la *discontinuitat* entre les grans rebel·lions contra Castella del 1640 i del 1705.

Mancats de suport entre els nobles i les classes elevades, els dirigents dels segadors van adreçar-se a França. El duc de Villahermosa creia que aquests homes només havien entrat en contacte amb l'enemic a la fi de l'octubre de 1689.⁴⁸ Però el fet és que aquests dirigents ja estaven estretament en contacte amb França des del mateix principi de la lloctinença del duc de Villahermosa i, certament, abans que ell donés l'ordre de recaptar el donatiu. L'ajut de França havia de resultar tan crucial que va dictar i controlar tots els episodis importants d'un moviment que fins ara havia estat tractat com a moviment popular «espontani».

Naturalment, França tenia la intenció d'utilitzar els rebels, més que no pas d'ajudar-los. L'intendent del Rosselló, Josep Trobat, recordava a Louvois el 1690: «*Le dessein d'entretenir les révoltés ne doit pas estre le principal objet de la campagne, mais bien celuy de faire subsister l'armée au pays ennemy, et donner occasion aux révoltés.*»⁴⁹ Efectivament, França començà a explotar l'escissió en les files enemigues abans i tot que es declarés la guerra. Pel febrer de 1689 Trobat mantenia estrets contactes amb algunes *persones de qualitat* de Catalunya que tenien desigs de reclutar tropes i declarar-se a favor del rei de França.⁵⁰ El mes de març s'establí un enllaç concret amb els dirigents de l'alçament del 1688. Els paral·lels amb els fets del 1640 eren massa pròxims perquè passessin desapercibuts, i l'intendent estava evidentment animat davant la idea que Catalunya tornés a passar sota control francès. L'emissari de Trobat era el *sieur* Gabriel Gervais, un cavaller ric de la Cerdanya, controlada per França, que precisament era parent d'un dels rebels del 1688, Josep Rocafort. Les primeres converses entre les dues parts tingueren lloc en territori hispànic. El 12 de març de 1689 Gervais anà a la Plana de Vic i hi trobà Rocafort, el qual li digué que ell i la seva regió estaven disposats a jurar obediència a França. Seguidament Gervais s'entrevistà també amb Enric Torras en un bosc proper. Torras i Rocafort juraren de servir França i d'impedir el reclutament d'homes per a Castella. Ambdós denunciaren els castellans i digueren que aquests només treballaven per destruir els catalans, tal com havien fet al setge de Salses.⁵¹ Aparentment, l'entesa que hi havia des del 1653 entre les autoritats catalanes i les castellanques significava molt poc per a aquests homes.

Els contactes entre França i els malcontents fins a l'octubre del 1689 són dignes d'ésser considerats en detall, puix que projecten una llum totalment nova

47. Cf. Víctor BALAGUER, *Historia de Cataluña*, 5 vols. (Barcelona 1863), que comença la seva relació dels aldarulls del 1689 per l'octubre. FELIU (III, 398) fa el mateix.

48. La seva carta al rei, del 15 de desembre de 1690 (ACA, CA, 339) recapitula els fets de l'any anterior i suposa que els segadors s'adreçaren a França només quan fracassaren llurs propis esforços, per l'octubre de 1689.

49. Trobat a Louvois, el 6 de maig de 1690 (Guerre A¹, 1015, núm. 22).

50. *Ibid.*, cartes del 10 i 24 de febrer de 1689 (Guerre A¹, 899, núms. 20 i 23).

51. *Résultat de la conversation que le Sr. Gabriel Gervais a eu avec trois principaux chefs de la dernière esmotion* (Guerre A¹, 899, núm. 39).

sobre els alçaments del novembre i del desembre d'aquell any. Les reunions del 12 de març foren seguides d'unes altres, el 29 de març i el 23 d'abril. El 29 de març Gervais s'entrevistà amb Rocafort i un tal Pau Puig, fill del veguer de la vall de Ribes, en una reunió que tingué lloc prop de Ripoll. Aquests dos homes prometeren de lliurar la vall de Ribes a França en cas d'una invasió.⁵² Per l'abril un agent francès, Sicart, substituï Gervais a causa de la malaltia d'aquest. L'entrevista fou semblant a l'anterior. Torras i Rocafort hi acudiren i mostraren a Sicart una còpia del full volant contra el donatiu —sens dubte el mateix que he comentat més amunt— que ells repartien.⁵³ En totes tres ocasions hi hagué un lliurament de diners. El 12 de març 100 lluisos d'or i 150 lliures foren lliurades als catalans; el 29 de març Puig rebé 150 lliures, Rocafort 100 pistoles; el 23 d'abril Torres i Rocafort reberen 100 pistoles cadascun i signaren un document de fidelitat a França.

Aquests detalls no deixen cap dubte que els dirigents patriotes eren ara agents de França. Com a tals garantien que proporcionarien als francesos una informació completa sobre llurs activitats. Per què Torres i els seus amics havien evolucionat cap a aquesta posició aparentment extremista? Certament, ho feien en el secret més absolut: per la banda francesa només dues persones més, a part Louvois i Trobat, sabien l'existència d'aquests contactes; per la banda catalana no ho sabé ningú, llevat dels dirigents. Uns deu mesos més tard, quan un altre cap català tingué tractes clandestins amb un agent francès, explicà que «*s'il avoit des affaires ce n'estoit pas pour estre traistre a son roy mais que c'estait par la meschante conduite des ministres d'Espagne*».⁵⁴ El mateix personatge féu jurar a l'agent francès de mantenir el secret, perquè «*ils ne vouloient point que personne sceut qu'ils escoutassent nulle proposition de France*». Amb tot, molts mesos abans Torras no s'havia pas limitat a escoltar-les: havia jurat de traïr i havia estat pagat per a fer-ho. Era un pas que l'abril de 1689 podia tenir pocs partidaris a Catalunya.

Torras, amb tot, tenia poques alternatives altres que la traïció. El 1688 no hi havia cap dirigent català d'importància que s'hagués unit al bàndol dels rebels. Per l'abril de 1689, quan Miquel Coq, un antic governador de Ribes, es passà als francesos, només pogué indicar cinc notables catalans que estiguessin en males relacions amb els castellans: el marquès de Rupit, els dos Saiol, el comte de Peralada i Narcís Descallar.⁵⁵ D'aquests, només els Saiol es mostraren favorables, però cal tenir present que llurs lligams amb Torras dataven ja del 1688. El 1689, per tant, Torras es trobà enfrontat amb la tria d'un compromís amb les autoritats o bé de fer un nou boicot a les exigències de contribucions. Pel març s'aproximà al lloctinent i va oferir de reclutar 15.000 homes per a lluitar contra els francesos, a condició que llurs racions fossin

52. *Résultat de la négociation faite par le Sr. Gabriel Gervais dans le second voyage* (Guerre A¹, 899, núm. 51).

53. *Résultat de la conversation que le Sr. Sicart a eu dans un bois près nostre dame de Montgruin en Catalogne* (Guerre A¹, 899, núm. 88).

54. El batlle de «Tornebau» (Tornabous?), segons l'informe del Chevalier Landorte a Louvois, del 4 de febrer de 1690 (Guerre A¹, 1013, núm. 83).

55. *Résultat de la conversation que M. l'intendant de Trobat a eu avec le Sr. Michel Coq, cy devant gouverneur des Tours de Ribes, qui s'est venue en ce pays par le mescontentement et injustice que les Espagnols luy ont fait*, datat del 6 d'abril de 1689, a Guerre A¹, 899, núm. 52.

pagades.⁵⁶ La idea sembla que era que el lloctinent fes ús dels seus diners, no pas per al reclutament, sinó per als proveïments: d'aquesta manera tindria els soldats de franc i els camperols es veurien lliures de la contribució militar. L'oferiment fou rebutjat. A la fi del mes d'abril Torras ja estava a sou dels francesos i enviava instruccions a tots els pobles perquè no paguessin el donatiu. Els seus homes anaven de poble en poble per tal de reforçar l'oposició al pagament. El donatiu fou un fracàs i, com ja hem vist, el lloctinent hagué de suspendre'l.

En aquest punt una invasió francesa, tal com insistia Trobat en totes les lletres que adreçava a Louvois, podia haver conduït a una ocupació de tot Catalunya sense esforç. Malauradament, França no tenia plans per a conquerir Catalunya: l'esforç principal de guerra era al nord i al Rin. Cap a la fi del juny la calor creixent es mostrà un element de dissuasió, de manera que el duc de Noailles retirà les seves tropes cap a les zones frontereres. Per l'agost Villahermosa envià la majoria de les seves forces de camp cap al nord per tal d'intentar de recobrar la fortalesa de Camprodon, i simultàniament començà a reprimir la insurrecció al sud. Joan Castelló, natural de Centelles i conegut com «El Roig de Centelles», fou arrestat per l'octubre pel fet d'haver convençut els pagesos que no paguessin el donatiu (ell circulava amb una banda armada). La detenció tingué lloc a Vilafranca del Penedès;⁵⁷ Castelló fou torturat i executat; sota tortura implicà Torras i altres en el moviment contra el donatiu. Sis dies abans, el 21 d'octubre, el lloctinent també havia ordenat l'execució d'un notari de Girona, Damià Bosch, després d'haver estat torturat.⁵⁸

Les conseqüències d'aquesta política de duresa eren previsible. El curs que seguiren els esdeveniments des d'aleshores arranca d'un anterior intent d'arrestar «El Roig de Centelles» a Sant Boi del Llobregat. Quan els homes del lloctinent, a les ordres de Jaume Tries, intentaren d'arrestar Castelló hi hagué un gran aldarull a la població.⁵⁹ El terratinent més ric de la regió de Sant Boi, Antoni Soler, «*fit parler au viceroy, pour luy représenter les desordres que les tropes faisoient au pays de Llobregat [...] et fit offrir au viceroy de faire porter à Barcelone 20.000 quintaux de paille, pourveu qu'il fit retirer cette cavalerie*».⁶⁰

El virrei acceptà la palla, però mantingué la cavalleria estacionada a Sant Boi. Soler i Torras aleshores es reuniren i feren un pla per a actuar pacíficament contra les tropes.

El diumenge 20 de novembre, a les 10 del matí, un grup de cinc soldats i oficials de cavalleria eren en camí cap al poble de l'Arboç, al sud de Vilafranca, quan es veieren rodejats per cinquanta homes armats dirigits per Pere Térrens i foren obligats a retre llurs armes.⁶¹ El dilluns, 21 de novembre, al poble de

56. Testimoniatge de Coq (Guerre A¹, 899, núm. 52).

57. A Vilafranca, d'acord amb la carta del duc de Villahermosa al Consell, el 29 d'octubre de 1689, resumida a la consulta del 7 de novembre de 1689 (ACA, CA, 337).

58. Consulta del 7 de novembre de 1689 (*ibid.*). Villahermosa també envià un jurat de Centelles a galeres.

59. Segons FELIU, III, 398, un greu desordre.

60. *Rélation de ce qui s'est passé en Catalogne depuis la dernière assemblée* (Guerre A¹, 1015, núm. 4). Les confessions de Castelló implicaren subsegüentment també Soler, el qual fou declarat culpable de lesa majestat pel lloctinent el 19 de novembre.

61. Carta del marquès de Rupit al duc de Villahermosa, del 2 de gener de 1690 (AGS, Estado, 4142).

Gavà, una companyia de cavalleria fou dominada pels pagesos, que els prengueren les armes i els cavalls.⁶² Això mateix succeí a Sant Boi amb els fusellers de la guàrdia del lloctinent. El moviment s'estengué ràpidament a través dels altres pobles. El 23 de novembre ja eren desarmades tropes a llocs tan distants com Santa Coloma i Montcada. En aquest darrer indret hi hagué una topada en la qual un soldat i quinze pagesos foren morts. Masses de pagesos anaven de poble en poble i hom tocà a sometent per tota la ruralia. Era un fet curiós, que els contemporanis no van deixar d'observar, que els pagesos no feien cap moviment deliberat per a atacar els soldats, sinó que es dedicaven només a desarmar-los. La cavalleria, desarmada o no, fou cridada a Barcelona; el dimecres, 23 de novembre, ja hi havia més de 1.000 homes a la ciutat. El dijous el lloctinent decidí de prendre mesures de càstig. El marquès de Conflent i el de Villena foren enviats a castigar el poble de Sant Feliu de Llobregat i el capdavant de 500 homes i 800 soldats de cavalleria, amb dues peces d'artilleria. Les tropes saquejaren la població, mataren 30 habitants i hi feren 34 presoners.⁶³ Els habitants que sobrevisqueren es retiraren als turons pròxims. El divendres els habitants de Montcada tallaren els forniments d'aigua de Barcelona. El lloctinent envià 400 homes i 200 soldats de cavalleria per a dispersar-los. El dissabte els segadors ja s'havien alçat en armes.

Irritats pel saqueig de Sant Feliu, tota la pagesia des de Vilafranca, al sud, fins a la plana de Vic, al nord, es posaren en marxa vers la capital. Un corresponsal informava des de Lleida, «*haverse levantado toda la gente de la ribera de Llobregat y plana de Bique y haver tomado todos los caminos, con que no pasa nadie, y van embiando papeles por todos los lugares hasta el llano de Urgel, mandándoles que pena de la vida vayan los de 14 años arriva delante de Barcelona donde se halla el ejército de la tierra. Los papeles van firmados con el nombre de La Tierra*».⁶⁴

Feliu de la Penya, en els seus *Anales*, escriví: «*A 27, delante Gracia y Sarrià a las dos de la tarde vimos desde Barcelona buen número de paysanos*».⁶⁵ Llur nombre s'aproximava als 8.000.⁶⁶ El duc de Villahermosa es negà a repetir l'exemple d'inactivitat que Leganés havia practicat l'any anterior i envià fora de la ciutat quatre companyies a atacar els pagesos. Encara que l'acció fou desfavorable per als soldats, la política dura del lloctinent havia de resultar eficaç. En tres combats successius pogué derrotar els insurrectes.⁶⁷ Uns 2.000 segadors intentaren d'ocupar Mataró (com veurem més avall), però les tropes del lloctinent havien estat reforçades: mataren uns 40 insurgents i en capturaren sis, que foren enviats a galeres. Les tropes passaren després a Sarrià i atacaren la població sense provocació prèvia: hi mataren vint habitants i en capturaren d'altres; els insurrectes es retiraren a l'església i s'hi defensaren. Finalment,

62. Això i la major part del que segueix prové de la carta del duc de Villahermosa al rei, del 26 de novembre de 1689 (ACA, CA, 211/2). Encara que és una visió partidista, és la relació més completa de què disposem sobre els fets d'aquests dies.

63. Una estimació, inclosa a *Guerre A*¹, 901, núm. 38, situa les víctimes en unes 200, inclosos tant els habitants del poble com els soldats. En escriure al rei, pel novembre, tant el Consell de Cent com la diputació expressaren llur aprovació de l'assalt a Sant Feliu (AGS, Estado, 4137).

64. Còpia de la carta datada del 27 de novembre de 1689 (ACA, CA, 458).

65. FELIU, III, 402.

66. Les estimacions de *Guerre A*¹, 901, núms. 137-138, oscil·len entre 6.000 i 10.000.

67. Villahermosa al Consell d'Aragó, el 4 de desembre de 1689 (AGS, Estado, 4137).

el lloctinent posà un parany als segadors prop de la Roca; encara que hi moriren diversos soldats, pogué causar unes vuitanta baixes als pagesos. Aquests incidents cruentos desanimaren la massa camperola desarmada. El 30 de novembre alçaren el setge de Barcelona i començaren a retirar-se cap a llurs cases. El 2 de desembre Antoni Soler fou mort a traïció i el seu cap dut a Barcelona, on fou exhibit en una gàbia a la façana de la Generalitat.⁶⁸ Privat dels seu dirigent més destacat, el moviment rebel es deturà.

Els francesos seguiren els esdeveniments de prop tot aquest temps. Quan s'inicià el desarmament de tropes, Rocafort i Torras asseguraren als francesos que ells continuaven a llur servei.⁶⁹ Quan els pagesos s'havien instal·lat davant Barcelona, l'intendent Trobat urgia Torras i Rocafort que no es refiessin dels nobles i que s'apoderessin de Barcelona, si era possible; els envià, a més, un *petit rafraichissement* de 200 pistoles.⁷⁰ Després de l'assassinat de Soler, Torras i els seus col·legues fugiren immediatament al territori dominat per França en cerca de protecció. Llurs aventures ulteriors no ens interessen aquí, puix que mai no assoliren de reviscolar les condicions favorables per a una insurrecció que hi havia hagut el 1689, i llurs esperances d'independitzar Catalunya del control castellà mai no es materialitzaren.

Els ministres francesos continuaren l'explotació dels rebels per a llurs propis propòsits. Els primers dies de gener de 1690 circulava per Catalunya un opuscle imprès amb el suposat discurs que hauria fet el 30 de novembre de 1689 un membre de la diputació. Els sentiments que expressava eren virulentament catalans, en defensa de Soler i Torras: «No sabem tots nosaltres que lo que ells han fet en 1688 és estat generalment aprovat per tota la província, que a ells se deu lo haver-la deslliurada de la major opressió que jamay ni nosaltres ni nostres passats haguéssim vista...»; i feia un clam per la llibertat: «Ha llibertat! quant dolsa esta memòria, quant poch se estima, y quant poch són los hòmens que volen recordar-se de la sanch que nostres predecessors han derramat per conservar-la...»⁷¹

La lectura d'aquest text apassionat de nacionalisme català excita els ànims. Malauradament, sabem per una lletra de l'intendent Trobat que n'havia estat ell l'autor, encara que no l'havia tret tot de la seva imaginació: «*J'ay composé ce mémoire comme s'y c'estait l'avis d'un député tant pour les mettre en défiance entreux et le viceroy, que parce que l'on nous a averti qu'il y avoit deux de ces députés qui sont soubçonnés d'estre dans les interests de la province pour conserver sa liberté, et que si ces députés n'ont pas dit dans l'assemblée tout ce qui est porté par le papier, ils ont dit en substance tout ce qu'il contient...*»⁷²

68. L'assassinat de Soler fou inqüestionablement un afer tèrbol, comès pel seu propi fill adoptiu a canvi d'una recompensa de 500 lliures catalanes. Els *Sucesos de Cataluña...*, foli 68, comenten que així acabà Antoni Soler, home de 74 anys, que havia viscut pacíficament i era estimat pels seus conveïns.

69. «*Toujours dans nos interests et dans le mesme sentiment*» (trobat a Louvois, 25 de novembre de 1689, Guerre A¹, 901, núm. 134).

70. «*Extrait de ce qui a esté envoyé dire*» (Guerre A¹, 901, núm. 134).

71. *Vot de un senyor diputat sobre la Proposició feta per los molt Illustres Senyors Deputats del General de Catalunya*, a ACA, CA, 338. El Consejo de Estado de Madrid informà, en la consulta del 14 de març de 1690 (AGS, Estado, 4138), que el document fou trobat a les butxaques d'un home de Camprodon.

72. Trobat a Louvois, 7 de gener de 1690 (Guerre A¹, 1013, núm. 10).

De la mateixa manera, Trobat intentà d'explotar les simpaties d'altres separatistes. Durant tot l'any 1690 els francesos estigueren en contacte amb Daniel Saiol, el dissident del 1687, per mitjà d'intermediaris. Rocafort fou l'element emprat per a construir un petit partit de simpatitzants pro-francesos, a Barcelona, dirigit pels germans Saiol.⁷³ Potsar l'èxit més gran dels francesos fou el compromís solemne contret pels funcionaris principals del ducat de Cardona d'alçar-se a favor de França en el cas que les tropes franceses arribessin a llur territori.⁷⁴ L'efecte pràctic de totes aquestes conspiracions fou mínim, perquè no hi va haver cap alçament seriós després del 1689, de manera que els francesos n'obtingueren pocs avantatges militars. Els dirigents refugiats lluitaren com a unitat a part sota la bandera francesa, però eren ben poc nombrosos: l'any 1695 no n'hi havia pas més de noranta en servei actiu.⁷⁵ Els segadors a Catalunya mantingueren la lluita esporàdicament. El 1691, entre altres incidents, trobem una banda de «*trente hommes masqués (qui) empêchent qu'on ne porte des vivres aux ennemis sous prétexte qu'ils portent du vin aux traîtres...*»⁷⁶

L'intent més seriós d'alçament durant la guerra tingué lloc el 1694. Pel juliol Torras i Rocafort intentaren una insurrecció al Llobregat i ocuparen la fortalesa de Corbera; per l'agost hi hagué un aldarull a Valls dirigit per un grup anomenat Els Pobres;⁷⁷ cap dels dos incidents no tingué èxit. Els pagesos, en general, semblen haver estat refractaris a inclinar-se per cap bàndol durant la guerra. Sembla que després del 1691 els francesos es mostraven menys optimistes respecte a les possibilitats d'una nova insurrecció, encara que continuaven arribant-los voluntaris.⁷⁸

La raó fonamental de la decadència de la lluita dels segadors fou la manca de suport que reberen de les classes superiors catalanes. La defecció de la noblesa davant la causa comuna encara fou més marcada el 1689 que no pas el 1688. El 1688 els insurgents havien assolit almenys d'obtenir el suport crucial de Mataró. El 1689, quan hom observà que no hi havia ni un sol representant de Mataró a l'Assemblea de la Terra, enviaren un cavaller de nom Joan Seratacò amb gairebé dos mil homes perquè ocupés la ciutat, però les tropes del lloctinent els rebutjaren.⁷⁹ No hi hagué ni un sol organisme públic a tot Catalunya que mostrés cap simpatia pels rebels del 1689. Apresa la lliçó del 1688, presentaren un front de classe unit. La darrera setmana de novembre, quan els segadors s'amuntegaven davant la ciutat, el Consell de Cent votà 3.000 dobles per a ajudar el lloctinent, i la diputació n'oferí 1.500. No es va fer ni una sola concessió als rebels. Pel desembre, després de la mort de Soler,

73. *Ibid.*, 27 de febrer de 1691 (Guerre A¹, 1106, núm. 56).

74. *Résultat de tout ce qui a esté traicté, et promis de faire* (Guerre A¹, 1106, núm. 88). Els funcionaris pretenien que parlaven en nom de 90 pobles i ciutats. L'lur greuge principal era contra les rendes que els exigia el duc actual, pel període que havien estat sota govern francès fins el 1652.

75. D'Esgrigny a Barbesieux, el 14 d'octubre de 1695 (Guerre A¹, 1338, núm. 195).

76. *Copie de la lettre écrite à Barcelone*, 9 d'agost de 1691 (Guerre A¹, 1107, núm. 74).

77. El detall complet d'aquests fets es troba a les cartes del marquès de Villena i Manuel de Llupià (ACA, CA, 233/2 i 54).

78. Per exemple, per l'agost de 1691 un tal Josep Almatou de Sant Cugat vingué amb 24 homes i pel desembre hi arribà un oficial anomenat Pau Mata (Guerre A¹, 1107, núms. 47, 159).

79. *Rélation de ce qui s'est passé en Catalogne* (Guerre A¹, 1015, núm. 4).

de totes les ciutats i bisbats de Catalunya foren enviats missatges de lleialtat al rei.⁸⁰ Encara que el nerviosisme era considerable a Barcelona, i no hi hagué pocs casos d'hostilitat envers el lloctinent i els castellans, la ciutat es mantingué ferma. Fou una demostració de lleialtat que, particularment en les circumstàncies de guerra d'aquell moment, féu una impressió enorme a Madrid. El Consell d'Aragó, per tant, demanà el 13 de desembre al rei «...servirse de conceder título de illustres y fidelísimos a los diputados, y a la ciudad la continuación de poderse cubrir sus conselleres delante de vuestra magestad y sus reales sucesores, en cuya posesión estuvieron desde el tiempo de los señores condes de Barcelona hasta el año 1632, en que se les embarazó en las cortes que presidió el señor cardenal infante...»⁸¹

El decret que restaurava el dret de la ciutat que els consellers poguessin restar coberts davant el rei fou expedit el 10 de febrer de 1680.⁸² Aquesta concessió, que podria semblar un detall menor de cerimonial, era, en realitat, un acte important que coronava la reconciliació entre la monarquia dels Habsburg i les classes dirigents de Barcelona.

Cap alçament popular dels primers temps de l'edat moderna no tenia probabilitats d'èxit sense el suport de les classes superiors. Els segadors de 1688-89 estaven clarament privats d'aquest suport. Quan un capità de cavalleria, pel novembre de 1689, preguntà al rebel Pere Térmen quins eren els seus caps, puix que Soler era només *un hombre ordinario y de baxa esfera*, Térmen replicà que «...no sólo tenían una cabeza pero que tenían muchos caballeros y personas de su posición en esta ciudad de Barzelona y que por orden de ellos tenían tratado y ajustado el desarmar los soldados y oficiales».⁸³

La resposta era falsa i traeix la inseguretats social comuna a tots els rebels. Però la propaganda oficial, per la seva banda, deformava la imatge de la revolta. En el perdó públic atorgat pel lloctinent a Barcelona, el 14 de març de 1690, es pretenia que «sols la mínima part de aquest Principat, y gent de ínfima condició són la que cooperà en la dita sedició y conspiració».⁸⁴ És cert que cap aristòcrata no s'uní a l'alçament. Però tots els dirigents rebels eren membres de l'«aristocràcia» rural. Antoni Soler era un home de riquesa i d'un inqüestionable alt nivell econòmic de la ruralia: sembla que era un veterà de la rebel·lió del 1640. Torres posseïa una casa gran i extenses pastures. La casa de Rocafort era una magnífica villa a la muntanya; l'amenaça més efectiva que podia fer-li el lloctinent era de cremar-li aquesta casa, amenaça que fou duta a terme per l'abril de 1690. Per tot Catalunya eren homes d'aquest nivell: gent senzilla però rica, arrelada a la ruralia i amb càrrecs administratius importants (batlles, síndics, jurats) que eren la base de la lluita contra el donatiu i a favor de les constitucions.

Cap a la fi del segle XVII els nobles i la burgesia de Catalunya s'havien ar-

80. Cartes a l'ACA, CA, 458. Només hi hagué una excepció: el bisbe de Vic. En una carta a Don Joseph de Haro, secretari del Consell d'Aragó, el 28 de gener de 1690 (AGS, Estado, 4138), el lloctinent l'acusà de complicitat en els esdeveniments del 1688, i es queixà que el 1689 el bisbe hagués anat a veure'l per a demanar-li un compromís amb els rebels.

81. Consulta del Consell d'Aragó, del 13 de desembre de 1689 (AGS, Estado, 4137).

82. FELIU, III, 404.

83. El marquès de Rupit a Villahermosa, el 2 de gener de 1680 (AGS, Estado, 4142).

84. Decret amb la consulta del 5 d'abril de 1690 (ACA, CA, 338).

renglerat al costat de la monarquia dels Habsburg, i les classes rurals havien estat portades per llurs dirigents cap a donar suport a França. L'escissió entre nobles i les classes populars era inconfusible. Feliu de la Penya, que podem identificar clarament amb els primers, pogué descriure l'etapa de govern del lloctinent duc de Medina Sidonia (d'ençà del desembre de 1690) com a pacífica i moderada en una època en la qual aquest penjava i empresonava els dirigents de la rebel·lió de la ruralia.⁸⁵ En termes econòmics, els dos ports vitals de Barcelona i de Mataró i les classes comerciants del Principat havien guanyat granment amb l'entesa amb Madrid. En termes polítics, gairebé quaranta anys de cooperació havien acabat amb concessions —el dret de cobertura, el títol de «molt lleial», etc.— d'importància singular per a la classe que exercia el control cívic de Barcelona i del Principat.

L'arribada d'un rei francès al tron hispànic el 1700 desvetllà, per tant, poc entusiasme a Barcelona. Feliu, als seus *Anales*, menyspreà Felip V, com a rei que havien escollit els castellans.⁸⁶ El 1705 els dirigents catalans —en contrast total amb els dirigents d'Aragó i del regne de València, que en general es mantingueren fidels a Felip⁸⁷— es mostraren lògicament favorables als Habsburg. El control francès amenaçava tots els aspectes de la vida tal com els havien coneguts en els darrers cinquanta anys. La identificació de França amb la subversió social era massa recent i massa dolorosa per a ésser oblidada. Per a Feliu i els seus amics l'acció del 1705 no era una rebel·lió, sinó la continuada adhesió a les lleialtats que havien alimentat durant més d'una generació, lleialtats que l'agitació popular, subvencionada pels francesos de 1688-89, només havia servit per a refermar.

(traducció de Roger Alier)

85. FELIU, III, 405; Guerre A¹, 1107, núm. 148, i 1109, núm. 80.

86. Pel que fa a l'actitud de Feliu de la Penya, vegeu VILAR (la nota 2, *supra*), I, 670. Els esdeveniments del 1705 a Catalunya no han estat objecte fins ara de cap estudi detallat o prou modern.

87. Henry KAMEN, *The War of Succession in Spain 1700-1715* (Bloomington, Indiana, 1969), capítols 10 i 11.